

[telif makale]

Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin İfade Ettiği Anlamalara Göre Seslendirilmesi ve Makamlı Okunması Konusunda Bir Örnek

Bayram AKDOĞAN

doç. dr., ankara üniversitesi ilahiyat fakültesi öğretim üyesi
{ akdogan@divinity.ankara.edu.tr}

ERUIFD

[2013 / 2, SAYI: 17, SAYFA: 7-35]

ÖZ

Kur'an-ı Kerim âyetlerinin ifade ettiği anlamlara göre seslendirilmesi meselesi bu zamana kadar ele alınmamış konulardan biri olarak gözükmektedir. İyi bir okuyucu olmak için Kur'an metninin hâfızı olmak veya çok seri bir şekilde yüzünden okuyabilmek; çok iyi Tecvid bilmek ve uygulamak; kelimeleri doğru seslendirmek için okurken anında kelimelerin anlamına inebilecek Arapça dil bilgisine sahip olmak gerekmektedir. Bunlarla birlikte, okuyucunun çok iyi bir ses eğitimi almış olması, Türk Müsikisinde kullanılan makamların ifade ettiği manalara âşina olması ve makamlar arasında ağız ve gırtlak ile geçki yapabilecek kapasitede mûsikî icra yeteneğine de sahip olması gerekmektedir.

Bir okuyucu öncelikle, okuyacağı âyetlerin neler ifade ettiğine bakıp bir plân yapmalıdır. Profesyonel anlamda bir Kur'an okuyucusunun bu özelliklere sahip olması yanında, kişinin hal ve hareketleriyle Yüce Kelâmın rûhuna uygun davranışlar göstermesi, ihlâs ve samimiyet sahibi olması bu görevin önemli bir yönünü oluşturmaktadır.

Biz bu çalışmamızda, Kur'an âyetlerinin ifade ettiği manalara uygun olarak en güzel bir biçimde okunması için bazı teknik bilgiler sunmaya çalışıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, mûsiki, Kur'an'ı güzel okumak, Kur'an ve meâl, Güzel ses ve Kur'an.

ABSTRACT

The topic of reading Koran's verses with good sound and suitable modes according to their meanings appears a considerable subject which unlabeled about it. First of all, for being a successful reader of Koran requires to read Koran from memory and to read it in a multi-series from text page, knowing what's what the Tecvid and its practice on the text, vocalization the words as straight and understanding meanings of them for Arabic language. Together with for a well reader to be trained in sound, to be familiar with meaning of modes which used in Turkish Music and to have an ability of transmitting from one of the mod to another with oral and laryngeal.

Primarily, one reader have to make plans according to verse's meanings which will read. For a professional reader Koran have to in harmony with spirit of Saint Koran with his beliefs, motions and behaviors.

In this work we will present some techniques and some samples for readers about reading of Koran's verses according to meaning of them.

Key words: Koran, Music, Reading of Koran, Reader of Koran, Koran and meaning, Good sound and Koran.

GİRİŞ

Türk Din Mûsikîsi Formları¹ içerisinde zikredilen Kur'ân-ı Kerîm'in kıraati konusu çok ciddi, ciddi olduğu kadar da sorumluluğu olan bir meseledir. Konunun önemini açıklamaya geçmeden önce Kur'ân hakkında kısa bir tanıtım yapmak istiyoruz.

Kur'ân-ı Kerim, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e 23 yıl ve birkaç ay fazla bir süre içinde vahy edilmiş ilâhî bir kitaptır. Müslümanların en kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerim 6666 âyet ve 114 sûreden oluşan ve dili Arapça olan bir kitaptır.

Kur'ân-ı Kerim edebî yönüyle eşsiz bir kitap olduğu gibi, âyetlerinin sıralanışı ve durak yerlerinin göstermiş olduğu ilâhî mûsikî, okuyan ve dinleyenlerde ulvî duyguları meydana getirmektedir. Kur'ânın kıymetinin bilinmesi ve tecvide uygun olarak okunmasıyla ilgili eskiden olduğu gibi, zamanımızda da birçok kitap ele alınmıştır.² Ancak âyetlerin ifade ettiği anlama göre seslendirilmesi konusunda müstakil çalışmalar mevcut değildir.³ Biz bu araştırmamızla böyle bir eksikliğe ışık tutmaya çalışacağız.

Mûsikî sanatının dini hükmü konusunda, Kur'ân-ı Kerim'de açıkça bir âyet mevcut değildir. Yalnız, sahabe devrinden beri, İslâm âlimleri mûsikî ile ilgili bir takım işaret ve delâletleri âyetlerde bulmaya çalışmışlardır. Genel olarak mûsikî hakkında İslâm'ın görüşü meselesi başlı başına bir konuyu teşkil ettiği için⁴ biz burada sadece Kur'ân-ı Kerim'in güzel sesle okunmasıyla ilgili hususa değinmek istiyoruz.

Kur'ân-ı Kerim'i okurken Tecvîd ve Tertîle riâyet etmekle birlikte, onu güzel sesle okumak da dinimizin emridir. Kur'ân'ın dinlenmesinde mûsikînin önemli bir yeri vardır. Mûsikî, Kur'ân'ı dinlemeye sevk eden önemli bir araçtır. Güzel ses, Kur'ân'ın güzelliğini artırır. Teğannî, sonuç itibarıyla Kur'ân kelimelerindeki yüce mânâları rûha duyurmaya hizmet etmesi açısından rûhî bir kıymete sahiptir.⁵

¹ Dini ve Dindışı Türk Mûsikîsi Formları hakkında detaylı bilgi sahibi olmak için bkz. Bayram Akdoğan, *Örneklerle Türk Mûsikîsinde Formlar*, Bilge Ajans ve Matbaası, Ankara, 2010.

² İmâmuddin Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Kur'ân'ın Faziletleri*, Terc. Mehmed Sofuoğlu Türdav Basım, İstanbul, 1978. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati*, Nedve Yayınları, Konya, 1974.

³ Kur'ân tilâvetinde mûsikînin önemi ile ilgili konular ele alınmıştır. Bkz. İsmâil Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 125.

⁴ Bkz. Bayram Akdoğan, "Bazı Âyet ve Hadisler Doğrultusunda İslâm Açısından Mûsikî Sanatının Değerlendirilmesi", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl.1999, Cilt XXXIX, s. 379-392; Bayram Akdoğan, "İslâm'da Mûsikînin Hükmü Konusunda İleri Sürülen Âyet ve Hadislerin Tahlili", Harran Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 14, Sayı 22, Temmuz-Aralık 2009, s. 109-136; Bayram Akdoğan, "Fıkıh Mezheplerine Göre Müzik Sanatı, Müzik Âleti Ve Müzisyenler", Journal of Islamic Research Yıl 4, Sayı 1, 1 Mayıs 2011, Sayfa 195-205.

⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 125.

Peygamberimiz (s.a.v.) Kur'ân'ı aşıptan güzel sesli kişilere okutturur, dinler ve güzel sesle okunmasını emrederdi.⁶ Bir hadîs-i şerîfte:

“Allah hiçbir şeyi, Peygamber’in Kur'ân'ı güzel sesle (veya yüksek sesle) okuduğunu dinlediği gibi dinlememiştir.”⁷ buyurmuştur. Bir başka hadîste:

“Kur'ânı seslerinizle süsleyiniz”⁸ bir diğerinde de:

“Seslerinizle Kur'ânı süsleyiniz. Muhakkak ki güzel ses, Kur'ân'a güzellik katar”⁹ buyurmuştur.

Daha birçok hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.)'den sahih rivâyetlerle gelen, Ezân ve Kur'ân'ın güzel sesle okunmasını tavsiye eden hadisleri vardır.

Kur'ân-ı Kerim bestesiz olduğu için irticâlen ve usûle bağlı olmaksızın okunur. Buradaki usûl, mûsikîdeki ölçüdür. Kur'ân-ı Kerim bestesizdir, tecvîde ve tertîle¹⁰ riâyet etmek şartı ile hemen hemen her makamdan okunabilir. Özellikle anlamını bilen bir hâfız tarafından makamla okunduğu zaman –örnekleri ilerde geleceği üzere- gereken yerlerde sesin yükseltilmesi veya alçaltılması, dua ve yakarış bildiren yerlerde ses tonunun buna göre ayarlanması, kâfirlere azabı bildiren yerlerde, Hakk'ın beyan edildiği yerlerde sesin yükseltilmesi gibi hususlara riayet edildiğinde, dinleyenlerde ilâhî tesir icra eder.

Ayrıca Makamların hüznün, neşe, endişe ve güven verme gibi özellikleri de bilinerek okunması durumunda çok daha etkili ve güzel olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in güzel okunabilmesi için bilinmesi gereken bazı hususlar vardır ki bunları şöyle sıralamak mümkündür:

Kur'ânı gereği gibi okuyabilmek için gereken hususlar

Kur'ân ezberleme çalışmaları yapmış, İlâhiyat ilimlerini okumuş ve yıllarca İmam-Hatip Liselerinde ve İlâhiyat Fakültesinde Kur'ân öğretmenliği yapmış bir

⁶ Ebû Mûsa'nın methinde Peygamberimiz: “Ey Ebû Musa! Gerçekten sana, Dâvud ailesine verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir.” buyurmuştur. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu Buhârî*, El-Mektebetü'l-İslâmî, Mehmet Özdemir, İstanbul 1979, El-Fedâilu'l-Kur'ân: 31, c. VI, s. 112; Ebu'l-Hüseyn b. El-Haccâc el-Müslim; *Sahîhu Müslim*, Beyrut, Tarihsiz. Es-Salâtu'l-Musâfirîn: 235-236, c. I, s. 546.

Peygamberimiz bulunduğu meclislerde Kur'ân'ı Ebû Musa'ya okutur ve Kur'ân'ı ondan dinlemeyi severdi. Bir gün ona Kur'ân okuduktan sonra sesinin ve kıraatinin güzelliğinden dolayı böyle iltifatta bulunmuştur.

⁷ El-Buhârî, a.g.e., Kitâbu't-Tevhîd, c. VIII, s. 214. Müslim, a.g.e., es-Salâtu'l-Müsâfirîn: 235-236, c. I, s. 546.

⁸ Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Tsz., c. I, s. 338. İbn Mâce (Ebû Abdillâh) Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, M.F.A. Bakî Neşri, Beyrut 1975, c. I, s. 426.

⁹ Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman b. el-Fadl ed-Dârimî, *Sünen-i Dârimî*, Beyrut, Tsz. c.I, s. 474.

¹⁰ **Tertîl:** Kur'ân'ı çok yavaş okuma şekli olan Tahkîk ile, orta okuyuş şekli olan Tedvîr arasında bir okuyuş şeklidir. Allah Teâlâ Kur'ân'ın nasıl okunacağı konusunda: “...Kur'ân'ı tane tane oku” (Müzzemmil Sûresi: 73/4) buyurmuştur.

akademisyen olarak, çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgi ve tecrübelerle, Kur'ân'ın güzel ve gereği gibi okunabilmesi için şu hususları zikredebiliriz.

- 1- Kur'ân'ı seri bir şekilde hatasız ve eksiksiz okuyabilmek, mümkünse hâfız olmak.
- 2- İyi bir tecvid bilgisine ve uygulamasına sahip olmak.
- 3- Çok iyi bir hocadan ta'lim görmüş olmak.
- 4- Kur'ânı okurken anında anlamına vakıf olacak derecede güçlü bir Arapça ve Tefsir bilgisine sahip olmak.
- 5- Tiz ve bas sesleri çok rahat kullanabilecek şekilde şan eğitimi almış olmak.
- 6- Diyafram nefesini çok iyi kullanabilmek ve nefes açısından problemi olmamak.
- 7- Makamların ifade ettiği anlamlara vakıf olacak şekilde mûsikî nazariyatına ve bilgisine sahip olmak.
- 8- Müzik kulağına sahip olmak, verilen her sese duyarlı olmak.
- 9- Bütün bunlarla birlikte Kur'ân okuma âdâb ve erkânıyla Kur'ân okuma üslûbunu haiz, icraatta ihlâs ve samimiyete sahip olmak.
- 10- İnsanları yormayacak ve bıktırmayacak miktarda olması, zaman mefhumunun göz önünde tutulması.
- 11- Kur'ân kıraatinde kullanılacak cihaz ve malzemelerin kaliteli ve seçkin olması.

Şimdi bu hususları birer birer ele alıp üzerinde açıklamalar yapmak istiyoruz.

1- Kur'ân'ı seri bir şekilde hatasız ve eksiksiz okuyabilmek, mümkünse hâfız olmak.

Kur'ân-ı Kerîm Arapça bir metindir. Özellikle Türklerin ağız yapılarının alışık olmadığı bir takım harf çıkış yerleri vardır. Mehâric-i hurûf denilen, harflerin çıkış yerlerine riayet ederek seslerin çıkarılması ve her harfin hakkı verilmesi gerekir ki bunun için çok uzun egzersizler yapmak gerekmektedir.

Kur'ânı seri bir şekilde hatadan salim olarak okumak için ya hâfız olmak veya okuma ve yüzleşme konusunda onunla gereğinden fazla haşır neşir olmak lâzımdır. Harflerin Arap diline uygun olarak çıkması, bu işlemi zevk derecesine getirmekle olur. Özellikle boğazla ilgili harflerin istenilen netliğe ve temizliğe ulaşabilmesi kısa zamanda olacak işler değildir. Bunun için bir Kur'ân okuyucusunun daha başlangıçta “eûzü-besmele” çekmesinden ne kalitede okuyacağını, o kişinin kıraat kapasitesi ve yeteneğinin ne olduğunu alanın uzmanı olan kişiler bilirler.

2- İyi bir tecvid bilgisine ve uygulamasına sahip olmak.

Tecvid, Kur'ânı en uygun şekilde okumak için toplanmış kural ve kaideleri anlatan bir metottur. Her şeyin bir usûlü ve yöntemi vardır. Arapça'yı düzgün telaffuz edebilmek, Kur'ânı güzel okuyabilmek için de Tecvid denilen kurallar topluluğu vardır. Bu kuralları çok iyi bilmek yetmez, aynı zamanda âyetler üzerinde, bu kuralları çok iyi tatbik etmek gerekir. Karadeniz bölgesinde, özellikle

Trabzon Of ve Çaykara yörelerinde küçük yaşlarda çocuklara Kur'ân okumaları öğretilir, daha sonra da Karabaş Tecvidi Osmanlıca metniyle ve ifade ettiği anlamlar ile ezberletilirdi. Kurs süresince çocuklar sürekli olarak bir hoca kontrolünde tecvid uygulamaları yaparlar, hoca sık sık okuyan öğrenciyi durdurur ve son kelimedeki geçen tecvid bahsini sorar ve açıklama isterdi. Bu şekilde öğrenciler çok ciddi bir tecvid bilgilerinden ve uygulama konusundaki pratiklerinden sorgulandıkları için hem seri okuyuşta ve hem de tecvid uygulamalarında çok güçlü olurlardı.

3- İyi bir üstattan ta'lim görmüş olmak.

İyi bir Kur'ân okuyucusu olabilmenin şartlarından birisi de iyi bir hocaya talebe olmaktır. Ses ve eda yönüyle müsait olmayan Hoca'dan Kur'ân talimi alan bir öğrenciden, Kur'ân okurken insanları güzel sesiyle mest etmesi beklenemez. Bu bakımdan nerede güzel sesli bir kaari veya hâfız görürlerse ona hemen hangi hocadan ders aldığı sorulur. Kıraatiyle temayüz etmiş kişilere, hangi hocanın rahlesi tedrisinde bulunduğunu sorarlar. Bu açıdan baktığımız zaman, işçiliği zayıf bir ustanın yanında, işini iyi ve güzel yapan bir çırak yetişmez. Konuya bu açıdan bakarsak deve dikeninde hiçbir zaman gül bitmediği bilinen bir gerçektir.

4- Kur'ânı okurken anında anlamına vakıf olacak derecede güçlü bir Arapça ve Tefsir bilgisine sahip olmak.

İyi bir Kur'ân okuyucusunun anında manaya vukufunu sağlayacak güçlü bir Arapça dil bilgisine ihtiyacı vardır. Böyle bir kimse aynı zamanda âyetlerin az da olsa tefsirinden haberdar olması, onun iyi bir okuyuş sergileyebilmesi için gereklidir. Âyette ne söyleniyor kaari bunu bilmesi lâzımdır ki seslendirmeyi ona göre yapacaktır. Aksi halde anlamsızca bağırımlar, güçlü sesle okunması gereken yerlerde pasif okuyuşlar, ses volümünün çok kısılması gereken yerlerde sesi yükseltmeler Kur'ân'ın yapısına uymamaktadır. Böyle bir Kur'ân okuyucusunun ne dinleyenlere verebileceği bir güzellik yoktur.

5- Tiz ve bas sesleri çok rahat kullanabilecek şekilde şan eğitimi almış olmak.

Ses eğitimi ile ilgili olan bu konu, biraz da kişinin kendi ilgisi ile gelişen bir özelliktir. Sadece aileden gelen bir yeteneğe bağlı olmayıp, şahsın ses ve müzik olayına alâka duymasıyla gelişmektedir. Bir müzik âletinde nasıl ki tiz ve bas sesler aynı oranda kullanılması gerekiyor ve bu müzik âletinin yapımı her türlü seslere cevap verebilecek şekilde düzenleniyorsa, iyi bir Kur'ân okuyucusunun da tiz ve bas sesleri çok rahatlıkla kullanabilmesi gerekmektedir. Yapı itibarıyla bazı insanlar ses grubu açısından tenördür, bunların bas sesleri hoş olmaz. Bazıları da bas ses grubundandır, bunlar da tiz sesleri kullanamazlar. İyi bir Kur'ân okuyucusunun hem tiz ve hem de bas sesleri çok iyi kullanabilmesi gerekmektedir.

6- Diyafram Nefesini çok iyi kullanabilmek ve nefes açısından problemi olmamak.

Bu madde, şan eğitimi ile ilgili bir konu olmakla birlikte, okuyucusunun yine de gerek vücut yapısı ve gerekse tâli sebepler nedeniyle nefes açısından bir engeli

olmamalıdır. Zira âyetlerin gerektiği şekilde okunması ve insanları etkileyecek bir nitelikte kıraatin yapılabilmesi ciddi bir solistlik görevidir. Nefes açısından sıkıntısı olan bir kaarinin, okuyuşta iyi bir performans ortaya koyması mümkün değildir. Okuyucu, diyafram nefesini kullanabilmelidir. Aksi halde bazı Kur'ân okuyucularının dinleyicilere hissettirmeden nefes almaya çalışması doğru değil, okuyuşta birilerini taklit ederek yapılan bu icraat, Sekte denilen bir tecvid uygulamasına yol açmaktadır. Sekte olmayan bir yerde sekte yapmak hatadır.¹¹

7- Makamların ifade ettiği anlamlara vakıf olacak şekilde mûsikî nazariyatına ve bilgisine sahip olmak.

Mûsikî sanatında her makamın ifade ettiği bir anlam vardır. Bu durum, makamların insanlar üzerinde bıraktıkları etkidir. Türk-İslâm mûsikîsi tarihi boyunca mûsikî nazariyatı ile ilgili kaynaklarda bu konu genişçe ele alınmıştır. Vakitlere göre makamların insanlar üzerindeki etkileri görüşülmüştür. Bunlardan bir tanesi de bizim üzerinde makale çalışması yaptığımız “Fethullah Şîrvânî’ye Göre Makamların Tesirleri ve İcrâ Edileceği Vakitler” adlı araştırmamızdır.¹²

Burçlara göre makamların insan karakterleri üzerinde tesirleri farklı olsa da genelde her makamın bir yapısı vardır ve ona uygun olan insan psikolojisine tesir eder. Bu arada istisnalar olsa da bunlar genel kuralları bozacak mahiyette değildir. Kişinin köylü, şehirli, medeni ve sosyal oluşuna göre makamlardan etkilenme durumu vardır. Bu konuya ilerde değinilecektir.

8- Müzik kulağına sahip olmak, verilen her sese duyarlı olmak.

Müzik kulağına sahip olma konusu da yine müzikte şan eğitiminin konusu olmakla birlikte, iyi bir Kur'ân okuyucusunun hassas bir müzik kulağına sahip olması gerektiği bilinmelidir.¹³ Duyduğu sesleri algılayamayan, sesler arasındaki farklılığı algılayamayan bir kimseden iyi bir Kur'ân okuyucusu olamaz. Okuyucunun ağma olmasında bir sakınca yok ama kulak açısından uygun değilse, bu kimse iyi bir kaari olamaz. Bunun için “Kulak gözden üstündür” denilmiştir.

¹¹ **Lahn-i Hafî (Gizli Hata)** adı verilen bu uygulama tecvid kurallarını eksik uygulamada meydana gelmektedir. Bkz. Karaçam, a.g.e., s. 253.

¹² Bkz. Bayram Akdoğan; “Fethullah Şîrvânî’ye Göre Makamların Tesirleri ve İcra Edileceği Vakitler” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl. 2009, Cilt 48, Sayı 1, s. 77-83.

¹³ Özellikle din görevlilerinin mutlaka mûsikî ve ses eğitiminden geçmesi konusundaki çalışmalarımız ve bu alandaki gayretlerimiz 1999 yılından bu yana makalelerimizle hizmet içi kurs ve seminerlerimizle sürmektedir. Bundan amacımız din görevlilerimizi başta Ezân okuma ve Kur'ân-ı Kerîm tilâveti gibi dini formlarda cemaate şevk ve heyecan verebilecek bir düzeye getirmektir. Bu amaçla ilk makale çalışmamız “Din Görevlilerine Mûsikî Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metod”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: XLIII, Sayı: 2, Yıl: 2002, s. 315-353'te yayımlanmış, sonra da eğitim çalışmalarımız başlamıştır. Şimdilik çalışmalar bir süredir askıya alınmıştır. Maalesef, Diyanet İşleri Başkanlığı son uygulamalarıyla bu işleri ithal Kur'ân okuyucuları ve din görevlilere bırakacağına benziyor. İstanbul ağzı denilen Kur'ân ve Ezân okuyuşları, yerini Arap ve yabancı okuyuculara ve nağmelere bırakmış, özellikle Ramazan ayında bu düşünceler tam anlamıyla ortaya çıkmıştır.

**9- Bütün bunlarla birlikte Kur'ân okuma âdâb ve erkânıyla
Kur'ân okuma üslûbunu hâiz, icraatta ihlâs ve samimiyete
sahip olmak.**

Kur'an-ı Kerim kıraati İlâhi, Mevlid veya dini formlardan her hangi birinin okunuşuna benzemediği gibi hele hele Şarkı ve Türkü solistliğine hiç benzemez. Mehtere de benzemez. Her ne kadar yukarıda saydığımız bu formların icrasında, kendilerine uygun ahvali ve tavırları almak gerekse de, Kur'ân kıraati çok farklı bir durum gerektirir.

Kur'ân kıraati bir solistlik gibi düşünülemez. Çünkü solistlik gerektiren formlarda kişi biraz daha benliğini ortaya koyarsa da, dini formlarda bu benlikten uzaklaştıkça, okuyacağı dini formun dinleyenler üzerindeki tesirinin çok daha fazla olacağı âşikârdır. Kur'ân kıraatinde Kur'ân için kendini yok etmek, onun düzgün ve olması gerektiği şekilde okunması için benliği ve kişiliği yok saymak gerekmektedir. Bu ihlâs ve samimiyeti gösteremeyen bir kaari, Kur'ân okurken mahcup olmak, kıraatte acze düşmek durumunda kalacaktır. Böyle bir kimse çok büyük tenkitler alır ve kınanır. Bir Tecvid kuralını ihlâl etmek veya Kur'ân'ı makam ve nağmeye feda etmek gibi bir gaflet söz konusu olur. Böyle bir pozisyon, Kur'ân okuyucusunun düşebileceği en tehlikeli bir durumdur.

Kur'ân okuyucusunun bu durumlara düşmemesini, onun sair zamanlarda Allah ile olan münasebetlerine bağlarsak kanaatimizce hata etmiş olmayız. İhlâs ve samimiyet dediğimiz şey nedir? İşlerimizi içten gelerek bütün benliğimizi bir kenara bırakarak yapmak değil midir? Kur'ân'ı insanlara sunarken ihlâs ve samimiyeti ortaya koymak kadar güzel olan başka ne vardır ki. Bu ihlâs ve samimiyetle birlikte Allah'ın vermiş olduğu güzel bir sesin ve anlamlara uyan makamları kullanma yeteneğinin Kur'ân'ın arz edilmesinde araç olarak istimal etmesi çok yerinde bir uygulama olacaktır.

**10-İnsanları yormayacak ve bıktırmayacak miktarda olması,
zaman mefhumunun göz önünde tutulması.**

Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v): *“Kalpleriniz Kur'ân ile ülfet ettiği sürece okumaya devam ediniz, bu ülfet bitince de okumayı bırakınız”*¹⁴ buyurmuştur.

Rabbimiz Kur'ân-ı Kerimde: *“Her ne zaman Kur'ân okunsa ona kulak verin ve sessizce dinleyin ki, Allah'ın sevgi ve şefkatine erişesiniz!”*¹⁵ buyurmaktadır.

Bir hadis-i şerifte şöyle nakledilmektedir. Râvi diyor ki Hz. Peygamberi daha önce hiç görmediğim bir şekilde kızmış bir vaziyette gördüm ve O şöyle buyurmuştu: *“Ey insanlar! Aranızda nefret ettirenler var! Sizden her kim*

¹⁴ Ebû İsmâil Abdillâh b. Muhammed b. Ali el-Ensârî el-Hirevî, *Zemmü'l-Kelâmi ve Ehlihi*, Tahkik: Abdurrahman Abdü'l-Azîz eş-Şibl, Neşr: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikemi, Medine, 1418/1998, 1. Bsk., Bâbun fi ta'zîmi'l-Mustafa (s.a.v.), c. II, s. 29.

¹⁵ A'raf Sûresi: 7/204.

*insanlara namaz kıldırırsa hafif kıldırın (cevaz ile yetinsin) çünkü cemaatin içinde hasta vardır, yaşlı vardır, ihtiyaç sahibi vardır.”*¹⁶ buyurmaktadır.

Yukarıda geçen naslara baktığımız zaman ibadetlerin ve Kur’ânın saygınlığının korunması ana fikir olarak gözümüze çarpmaktadır. İnsanları sabır imtihanına sokmak hakkımız değildir.¹⁷ Bu bakımdan bir Kur’ân kıraati ne kadar mükemmel olursa olsun, okuyucunun, dinleyenlerin sabrını taşırmaması ve bu miktarı çok iyi ayarlaması gerekmektedir. Kur’ân okuma miktarı sınırı geçerse ve dinleyicilerde sıkıntı ve rahatsızlık başlarsa, dinleme işlemi de yapılmaz duruma geleceğinden, yukarıdaki âyetin emrinin dışına çıkmış olur, buna da okuyucu sebep olmuş olur.

11- Kur’ân kıraatinde kullanılacak cihaz ve malzemelerin kaliteli ve seçkin olması.

Bir okuyucu ne kadar mükemmel okursa okusun, o mekânda kullanılan ses cihazı ve malzemeleri eğer kaliteli değilse, seste kesiklik yapıyor ve parazit üretiyorsa, orada huzurla ve huşû ile Kur’ân’ı okumak da dinlemek de mümkün olmaz. Kur’ân okuyucularının buna dikkat etmeleri gerekmektedir. Bozuk sesler veren bir cihazla Kur’ân okumak, Kur’ân’a saygısızlıktır. Dinleyenlere değer vermemektir. Bu bir kabalıktır. Özellikle Hatim veya hafızlık merasimlerinde en kaliteli cihazlar kurulmalıdır ki, insanlar dinledikçe şevkleri artmalıdır. Şayet dinleyenler, bir an önce şu program bitse de gitsek diyorlarsa, orada ya okuyucularda veya kullanılan cihazlarda problem var demektir. Kullanılan ses cihazlarının kaliteli olması da yeterli değildir. Bu cihazları kullanan kişinin sese, tiz, bas, reverb, eko verme gibi işlerde usta birinin olması gerekir. Bu şekilde düzen verilen bir ses sisteminde müsikiye âşına olan, talimi ve sesi güzel bir hâfız veya kaarinin okuyacağı Kur’ân da ihlâsla dinlenir.

Kur’ân’ın Konuları ve Sesin Kullanımı

Kur’ânı Kerîm’in konularını dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

- 1- İtikat: İnanma ile ilgili konuları içine alan âyetlerdir.
- 2- İbâdet: İnanan Mü’minlerin nasıl ibâdet etmeleri gerektiği anlatan Kur’ân âyetleridir.
- 3- Muâmelât: Mü’minlerin özel ve toplumsal hayatlarında uymak zorunda oldukları kural ve kaideleri içine alan âyetlerdir.
- 4- Ukûbât: Allah’ın emir ve yasaklarına uyanların veya bunları dinlemeyen, kabul etmeyenlerin sonuç itibariyle karşılaşacakları durumlarla ilgili âyetlerdir.

¹⁶ Buhârî, *Sahih*, Ezân, Bab: 61, 63, c. 1, s. 172.

¹⁷ Bir sünnet düğünü programında, meşhur bir Kur’ân okuyucusunun 1 saatlik aşır ve aşere takrib okuyuşunu unutmak mümkün değildir. Millet iyice bunalmış, çocuklu ailelerin ihtiyaçları çoğalınca sıkıntıya girmeye başlamışlardı. Maalesef bizim din görevlilerimizden bazı müftü ve hocalarımız vaaz ve başka amaçlarla mikrofonu ellerine geçirdikleri zaman teslim etmekte çok gecikiyorlar. Bu da çok usandırıcı, saygıyı giderici ve bıktırıcı olmaktadır.

Kur'ân'daki harflerin, kelimelerin ve cümlelerin seslendirilmesi esnasında ortaya çıkan, kulağa ve rûha hoş gelen, başka söz türlerinde hiç rastlanmayan bir mûsikî vardır. Arapça bilmeyen bir kişi bile onu güzel sesle okuyan birini dinlediği zaman bu farkı anlar ve etkili ahengi hemen hisseder.¹⁸ Bu, Kur'ân'ın bi-zatihi kendinde olan mûsikîdir. Ancak bizim onu okurken ona vereceğimiz ses ve mûsikî farklıdır. Onu sunarken, bizim ses ile ona katkımız farklı olacaktır.

Yukarıda dört ayrı grupta kümelenen bu âyetlere genel olarak baktığımızda da bunların aynı ses tonu ve aynı makamla okunması mümkün değildir. Eğer bir baba çocuklarına mükâfat verirken de bağıyor, ceza veriyorken de bağıyorsa, burada bir yanlışlık var demektir. Sevmek ayrı bir ses tonu ve psikoloji gerektirirken, kızmak ve cezalandırmak başka bir ses tonunu ve psikolojiyi gerektirmektedir.

Şu halde konunun durumuna göre hitabet tarzı da değişeceğinden, seslendirme işleminin de değişeceği muhakkaktır. İnsan karakterine baktığımız zaman, gülen, ağlayan, üzülen, düşünen, mutlu olan veya olmayan, seven, sevmeyen, güzel bulan, çirkin gören, çoşan, isteksiz arzusuz olan ve daha birçok özellik sergileyen bir varlık olması hasebiyle, onun her bir sıfat ve özellik karşısında takınmış olduğu tavırların hep birbirinden farklı olduğu bilinmektedir. Normal şartlarda severken kızan, kızdığı zaman gülen, bir yaramazlığını gördüğü çocuğu terbiye ederken yüzü gülen bir insanın durumu anormal olarak nitelendirilir. Bu açıdan Kur'ân âyetlerinin yerinde ve doğru bir şekilde seslendirilmesi konusu çok ciddi ve zor bir konudur. Bir kaarının karşılaşılabileceği en zor konulardan birisi, okumakta olduğu âyetin, yukarıda saymış olduğumuz özelliklerden hangisine dâhil olduğunu süratli bir şekilde tespitini yapıp, o karaktere uygun, aynı zamanda kalmış olduğu sestten geçiş yapabileceği en uygun makamı ve sesi seçebilmesidir.

KUR'ÂN LÂFIZLARININ VE CÜMLELERİNİN ÇEŞİTLERİ

Kur'ân âyetlerine baktığımız zaman veya hatim okurken Arapça bilgimizin el verdiği kadarıyla düşündüğümüz zaman, âyetlerin çok değişik insan karakterlerini yansıttığını görebiliriz. Bunları şöyle sıralamamız mümkündür.

- 1- Cenâb-ı Hak'ın yüceliğini dile getiren ve ortaya koyan, Hak ve hakikati beyân eden âyetler.
- 2- Geçmiş milletlerin durumlarını açıklayan, hikâyelerini anlatan âyetler.
- 3- Allah'a ve Peygamberine iman eden ve İslâm'ın emirlerine riâyet eden insanların mükâfatlandırılmasını anlatan, Cennetlik insanların durumlarını ve Cennetteki yaşayışlarını tasvir eden âyetler.
- 4- Allah'a ve Peygamberine iman etmeyen, haksızlık ve zulümde ısrar eden, inatçı ve kâfirlerin durumlarını ve onların Cehennemde nasıl azaba duçar olacaklarını imgeleyen ve tasvir eden âyetler.

¹⁸ Suat Yıldırım, "Kur'ân'ın İcâzı ve Üslûbu", TDV. İslâm Ansiklopedisi, c. 26, s. 396.

- 5- İman edenler ve doğruluk yanlısı olanların vaaz niteliğindeki sözleri ve insanlara tavsiyelerini ifade eden âyetler.
- 6- Münâfıkların, kâfirlerin, hiylekâr ve sahtekârların inkâr sözlerini ve düşüncelerini anlatan âyetler.
- 7- İslâm'ın yüceliğini, Müslümanların üstünlüğünü, Hak'tan yana olanların mutluluğunu yansıtan âyetler.
- 8- Dua ve yakarış bildiren, tevazudan ve mütevazilikten bahseden âyetler.
- 9- Akıllı, sabırlı, dirayetli, dayanıklı, güçlü, azimli ve kararlı olmayı bildiren âyetler.
- 10- Allah ile Peygamberi arasında şifre olan ve mânâları sadece Allah ve Elçisi tarafından bilinen âyetler.
- 11- Emir ve yasak bildiren âyetler.

Kur'ân âyetlerine bakarak bu kategorileri daha da çoğaltmamız mümkündür. İşte elimizde olan bu farklı gruptaki âyetlerde kullanılacak sesin tonu, volümü, makamı, sürati, hatta yüzle ifade dediğimiz jest ve mimikleri hepsi birbirinden çok farklıdır.

MAKAMLARIN İFADE ETTİKLERİ ANLAMLAR

Yukarıda çeşitli âyetlerin ayrı ayrı manalar ve karakterler ifade ettiklerini açıklamaya çalıştık. Bu başlık altında da Türk-İslâm mûsikisinde makamların insanlar üzerine yansıttıkları halleri ele almak istiyoruz.

Makamların tesirlerine ait bu bilgiler çok değişik kaynaklarda ele alınmaktadır.¹⁹ Öncelikle bu hallerin dört aşaması olduğunu ifade ederek açıklamalarımıza başlamak istiyoruz. Meselâ verilmek istenilen duygu eğer kuvvet ise: 1- Az Derecede 2- Orta Derecede 3- Çok Derecede 4- Aşırı Derecede olarak dört aşamada verilebilmektedir.²⁰ Bu durum Kur'ân'ın okunuşunda çok yavaştan hızlıya doğru takip edilen 1- Tahkîk, 2- Tertîl, 3- Tedvîr, 4- Hadr²¹ okuyuş şekillerinde olduğu gibi gittikçe artan sıra gösterir. Bu aşamaları belirttikten, sonra şimdi de makamların tesirlerine geçmek istiyoruz.

Makamların bir kısmı, insanda aşırı kuvvet, cesaret ve tam bir rahatlık tesiri yapar ki, Uşşâk, Nevâ ve Ebûselik (Bûselik) böyledir.²² Bundan dolayı bu üç makam, Türklerin, Habeşlilerin, Zencilerin ve dağ sakinlerinin yapılarına uygun

¹⁹ Bayram Akdoğan, *Fethullah Şîrvânî ve Mûsikî Risâlesi Mecelletun Fîl-Mûsîka*, Ankara, 2009, s. 237-238. Eserin orijinal el yazması için bkz. Fethullah Şîrvânî; *Mecelletun fîl-Mûsîka*, Topkapı Sarayı, III. Ahmed Kısmı, No: 3449.

²⁰ Bayram Akdoğan, "Fethullah Şîrvânî'ye Göre Makamların Tesirleri ve İcra Edileceği Vakitler", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl. 2009, Cilt 48, Sayı 1, s. 77-83.

²¹ Karaçam, a.g.e., s. 180-185.

²² Makamların yapısı, donanım ve seyirleri hakkında bilgi için bkz. İsmail Hakki Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1987.

düşmektedir. Şu'belerden²³ olan Mâhûr ve Nihâvend'in tesiri de bu makamlar gibidir.

Bazı makamlar da insana orta derecede rahatlık verir ve hoş bir lezzet tesiri yapar.

Bunlar Rast, Irak ve Isfahan makamlarıdır. Bu yüzden bu üç makam, dördüncü iklim sakinleri gibi mutedil mizaçlı insanların yapısına uygun gelmektedir. Üçüncüsü (Isfahan) ise özellikle medenî insanların özüne uygun düşmektedir. Âvâzlardan²⁴ olan Nevrûz ve Gerdâniye'nin, şu'belerden olan Pençgâh ve Zavil'in tesiri de, bu makamlar gibidir denilmiştir.²⁵

Burada dikkatimizi çeken bir şey daha vardır ki o da makamların insanlar üzerinde şehirli, köylü, asabi ve mülâyim mizaçlı olmalarına göre tesirlerinin olmasıdır. Bu sebeple bazı makamlardan aynı şekilde etkilenen milletlerin ve toplumların karakterlerini karşılaştırmakta yarar vardır ki, her ne kadar birbirinden çok uzaklarda ve ayrı memleketlerde olsalar da bazı huy ve davranışların benzerlikler gösterdiği bir vakaadır. Her hâl ü kârda müsamahalı olmak güzeldir. Aksine trafikte bir sürücü hatasında, tarafların selâmdan önce hemen kavgaya müdahil olup yumrukları konuşturmaları bir değişik karakter örneğidir.

Makamlardan bazıları az derecede rahatlık verir. Hafif hüznün ve sükûnet cinsi bir tesir yapar. Bunlar: Zirefkend, Büzürg, Zengüle, Râhevi²⁶, Hüseyini ve -el-Edvâr²⁷ kitabında ve bazı risâlelerde yazıldığı gibi- Hicâz makamlarıdır. Fakat âvâz'lardan olan Geveşt ve Şehnâz, şu'belerden olan Hisar, Hümâyûn, Müberka', Bestenigâr, Sabâ, Nevrûzu'l-Arap, Rekb ve Isfahanek'in tesiri, Büzürg, Râhevi ve Zirefkend'in tesiri gibi yani az derecede rahatlık, hafif hüznün ve sükûnet cinsi bir tesir yaptığı söylenmektedir.²⁸

²³ Şu'be: XIX. Yüzyıldan beri tümüne "makam" denilen kuralların belli bir takımına XV ve XVI. Yüzyıllarda verilen ad. Sayıları kimi edvarda (örneğin Kırşehirli Yusuf'ta) dört, kiminde ise (örneğin Sultan II. Mehmed için yazılan edvarda) yirmi dört olarak gösterilirdi. Bu konuyla ilgili olarak âvâze, on iki makam, terkîb kelimelerine bakınız. Kâzım Uz; *Mûsikî İstılahatı*, Gültekin Oransay tarafından düzeltilmiş yeni basım, Küğ Yayını, Ankara 1964, s. 68.

²⁴ Âvâz veya âvâze: XIII-XVI. Yüzyıl yazarlarına göre makamların ayrıldığı dört türden biri. Urmiyeli Safiyuddîn (1250 yılları) ve Hızır b. Abdullah (XV. Yüzyılın ilk yarısı) altı âvâze (1. Geveşt 2. Gerdâniye 3. Nevrûz 4. Selmek 5. Mâye 6. Şehnâz), Kırşehirli Yusuf (XV. Yüzyıl başı) ve Ladikli Mehmet ise (XV. Yüzyıl sonu) öncekilerin altısına bir de Hisar'ı katarak yedi âvâze sayarlar. Bkz. Uz; a.g.e., s. 10.

²⁵ Akdoğan, *Şirvânî...* a.g.e., s. 237.

²⁶ Râhevi makamı çoğunlukla Türkçe kaynaklarda "Rehâvi" olarak geçmektedir. Türk Mûsikisinde bir mürekkep makamdır. Eski metinlerde "Râhevi" şeklindedir. Aslı "Ruhâvî" olmalıdır ki, "Urfalı" Urfâ'ya ait ve mensup demektir. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Türk Mûsikisi Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul 1976, c. II, 2. Kısım, s. 173; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1987, s. 440; Kâzım Uz, a.g.e., s. 58.

²⁷ Safiyu'd-Dîn Abdu'l-Mu'min el-Urmevî el-Bağdâdî; *Kitâbu'l-Edvâr*, Şerh ve Tahkik: Hâşim Muhammed er-Receb, Bağdat 1980, s. 157.

²⁸ Akdoğan, *Şirvânî...* a.g.e., s. 237.

Âvâzlardan olan Mâye ve Selmek'in ve şu'belerden olan Nühüft, Nevrûzu'l-Beyâti, Uzzâl, Evc ve Hûzûnin tesiri, Hicâzî ve Zengüle'nin tesiri gibidir. Bu durumda, bu altı ²⁹ makamın tesir bakımından hiçbir ortak yönlerinin bulunmadığı açıkça görülmektedir.

Yukarıdaki bilgileri naklettikten sonra kısaca makam karakterlerini şöylece sıralamak mümkündür:³⁰

Makam Adı	Karakteri ve verdiği duygu
Râhevi (Rehâvi)	Ağlama
Zirefkend	Hüzün
Büzürg	Korkaklık
Isfahan	Cömertlik
Irak	Lezzet
Uşşâk	Gülme
Zengüle	Uyku
Nevâ	Cesaret
Ebûselik (Bûselik)	Kuvvet
Hüseyni	Sulh
Hicâzî (Hicâz)	Tevâzu

Âlimler, mûsikî nazariyatı ve makamların yapıları ile ilgilendikleri, bir de meclisteki insanların vasıflarına göre icra edilmesi gereken makamlara ait bir de tasnif yapmışlardır. Buna göre:

Gariplerin bulunduğu mecliste, onlara dostlarını ve memleketlerini hatırlattığı için, çoğunlukla bestelerin Râhevi, Zirefkend ve Büzürg makamıyla icra edilmesi gerekir.

Âşıkların bulunduğu mecliste, nefislere büyük bir rahatlık verdiği için, genellikle bestelerin Isfahan makamıyla olması gerekir.

Ferahlığa uygun olan ses, nefsi kederin derinliklerinden rahatlığın zirvesine çıkarmak için, pesten tize doğru seyreden sestir. Kedere uygun olanı ise, nefsi rahatlığın zirvesinden kederin içine düşürmek için, tizden başlayıp pese doğru seyredenidir.” ³¹ Demişlerdir.

²⁹ Müellif Şirvânî metinde yedi makam saymasına rağmen (sehven olsa gerek) 6 makam olarak ifade etmektedir.

³⁰ Safiyyu'd-Dîn Abdu'l-Mu'min el-Urmevî el-Bağdâdî; *Kitâbu'l-Edvâr*, Şerh ve Tahkik: Hâşim Muhammed er-Receb, Bağdat 1980, s. 157.

³¹ Fethullah Şirvânî; *Mecelletun fi'l-Mûsîka*, Topkapı Sarayı, III. Ahmed Kısmı, No: 3449, s. 127-131.

| Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin İfade Ettiği Anlamlara Göre Seslendirilmesi ve Makamlı Okunması Konusunda Bir Örnek |

Mûsikî üzerindeki çalışmalarımız ve çeşitli kaynaklarla karşılaşmamız sonucunda, bu makamlardan yapılan bestelerin vermiş oldukları mesajları hesaba katarak, bazı makamlar hakkında şunları söyleyebilir ve önceki tablonun devamı olarak şöyle gösterebiliriz:

Makam Adı	Karakteri ve verdiği duygu
Rast	Ciddiyet ve ağırbaşlılık
Sabâ	Hüzünle birlikte cesaret ve gayret
Hicâz	Ayrılık, hasret.
Nihavend	Mutluluk zevk u safa
Hüzzâm	Aşırı keder ve üzüntü
Uşşâk	Sevgiliye özlem, aşk ve sevgi
Segâh	Tefekkür teselli
Hicâzkâr	Romantik aşk
Kürdilihicazkâr	Derin aşk
Şehnâz	Nasihât ve öğüt
Muhayyer	Rahatlık ve sevinç
Eviç	Umursamama ve sıkıntıları atma

19

Türk Mûsikisinde Makamların icra edileceği vakitler veya vakitlere uygun gelen makamlar vardır. Bunlar yüzyıllar boyunca Türk-İslâm mûsikî üstatları tarafından uygulanmış ve faydası tecrübe edilmiş şeylerdir, farazi veya uydurma şeyler değildir. Şeyh İbn Sînâ'dan nakledilen haberlere göre³² bunları şöyle sıralamak mümkündür.

Uygulanacağı vakit	Makam Adı
Subhu kâzib ³³	Râhevi (Rehâvi)
Subhu sâdik	Hüseyni
Güneşin iki mızrak boyu yükseldiği zamanda	Rast

³² Şîrvânî, a.g.e., s. 133-134. İbn Sînâ'dan nakledildiği söylenen bu açıklamalar onun, ne *eş-Şifâ*' adlı eserinde ve ne de "Risâletun fi'l-Mûsika" (*er-Risâletu'l-Mulhakatu bi-Kitâbi'n-Necât*) adlı eserlerinde görülememiştir.

³³ Yalancı sabah, sabahleyin doğu istikametinde bir beyazlık belirir, bu geçicidir. Buna "Fecr-i Kâzib" veya "Subhu Kâzib" denilmektedir. Bu kaybolur, yeni bir beyazlık başlar, işte asıl sabah budur, buna da subhu sâdik denir.

Kuşluk vaktinde	Ebûselik (Bûselik)
Günün yarısında	Zengüle
Öğle vaktinde	Uşşâk
Öğle ile ikindi (iki namaz) arası vaktinde	Hicâzî
İkinci vaktinde	Irak
Güneş batarken	Isfahan
Akşam vaktinde	Nevâ
Yatsı vaktinde	Büzürg
Uyku vaktinde	Muhâlif ³⁴
Uyku tutmazsa	Şehnâz

Yukarıda karakterleri belirtilen makamları, güfte olarak kullanılacak ilgili Kur'ân âyetlerine seslerimizle uyguladığımız zaman, Kur'ân'ın insanlığa verdiği mesaj çok daha farklı anlaşılacak ve çok daha dikkatli dinlenecektir.

Makamların insanlara verdikleri duygu ve anlayışları böyle belirttikten sonra, şimdi de Kur'ân âyetlerinin yansıttığı duyguları ve bu duygulara uygun makamların neler olabileceğine dair bazı örnekler vermek istiyoruz.

1- Cenâb-ı Hak'ın yüceliğini dile getiren ve ortaya koyan, Hak ve hakikati beyân eden âyetler.

Âl-i İmrân sûresinden şu âyetler:

الْم ﴿١﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Elif Lâm Mîm. ﴿1﴾ Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. Diridir, kayyumdur. ﴿2﴾ O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak

³⁴ Burada, İbn Sînâ'nın sözündeki muhâlif kelimesinden amacı Zirefkend makamıdır. İsminin zikredilmemesi ise, icrâcılar tarafından "Şehnâz'ın iki Zirefkend makamı" olduğu bilinmesinden dolayıdır. Bkz. Bayram Akdoğan; *Fethullah Şirvânî ve Mûsikî Risâlesi Mecelletun Fi'l-Mûsika*, Ankara, 2009, s. 239.

indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir. ﴿3-4﴾³⁵

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetlere göz attığımız ve anlamını da göz önünde tuttuğumuz zaman güç ve kudret sahibi olan Yüce Allah'ın azameti okunmaktadır. Bu yüzden biz bu âyetlerin okumasında ciddiyet ve azamet ifade eden Rast makamını tercih edebiliriz ve ses volümü de çok açık ve güçlü, âyeti okuma hızı yavaştır. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Rast	Çok açık	Yavaş	Gayet ciddi ve vakûr

Târik sûresinden bir başka örnek daha vermek gerekirse:

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِنَّ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾ إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Göğe ve târika andolsun. ﴿1﴾ Târikın ne olduğunu sen ne bileceksin? ﴿2﴾ O, (ışığıyla karanlığı) delen yıldızdır. ﴿3﴾ Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde koruyucu bulunmasın. ﴿4﴾ Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. ﴿5﴾ Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı. ﴿6﴾ Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar. ﴿7﴾ Şüphesiz Allah'ın onu, öldükten sonra tekrar diriltmeye de gücü yeter. ﴿8﴾³⁶

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetleri incelediğimiz zaman yine Cenâb-ı Hakk'ın eşsiz sanatından ve gücünden bahsedilmektedir. Böyle olunca yine burada bir ağırlık, ciddi bir mesaj söz konusu olduğu için Rast makamını tercih edebiliriz, ses volümü de çok açık ve güçlü, hız da yavaştır. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Rast	Çok açık	Yavaş	Gayet ciddi ve vakûr

³⁵ Âl-i İmrân Sûresi: 3/1-4.

³⁶ Târik Sûresi: 86/1-8.

2- Geçmiş milletlerin durumlarını açıklayan, hikâyelerini anlatan âyetler.

Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş kavimlerin ve milletlerin durumlarından örnekler verilir. Onların Peygamberlere yaptıkları zulümlerden ve inkârlardan bahsedilir. Kıssalar diye bahsedilen bu âyetlerde inananlara mesajlar verilmektedir. Şimdi bunlardan örnekler verelim. Yâsîn sûresinden:

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقُرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِدَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

(Ey Muhammed!) Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti. (13) Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, "Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz" dediler.³⁷

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetlere baktığımız zaman gördüğümüz manzara, eski topluluklardan birine Antakya halkına değer verip, elçilerimizi göndermiştik onu kabul etmediler, ikinciyi gönderdik ve üçüncüyü de ona takviye olarak gönderdik ama inatlarında ve inkârlarında ısrarla devam ettiler derken kendilerine verilen değeri bilmeyen bir topluluk var. Bu durum neşeli ve öğünülecek bir durum değildir. Burada hüsrân ve gönül kırıklığı var. Buradaki hüsrân aşırı değil, bir öğüdün dinlenmemesidir. Âyetlerin bir önceki sayfasından gelen makamın durumu da göz önünde bulundurularak Sabâ makamına geçilebilir. Âyetin baş tarafı bir emirle girdiği için ses volümü güçlü, "Fe-kezzebûhümâ" kelimesinde ses tonu düşürülür, "Fe-azzeznâ" kelimesinde ve sonrasında ayet sonuna kadar ses volümü tam açık ve güçlü okunur. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Sabâ	Çok açık	Orta hız	Ciddi ve hüzünlü

3- Allah'a ve Peygamberine iman eden ve İslâm'ın emirlerine riâyet eden insanların mükâfatlandırılmasını anlatan, Cennetlik insanların durumlarını ve Cenneteki yaşayışlarını tasvir eden âyetler.

Bu bölümdeki âyetlerin seslendirilmesinde mutluluk vardır, neşe vardır, sevinç vardır. Bu âyetlerin kıraatinde güfte güldüğü gibi, neşeli olduğu gibi, makam

³⁷ Yâsîn Sûresi: 36/13-14.

da okuyucu da bunu yansıtmak durumundadır. Yâsîn sûresinden bir örnek vermek istersek:

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكَاهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ
مَا يَدْعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَجِيمٍ ﴿٥٨﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler. ﴿55﴾ Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadırlar. ﴿56﴾ Onlar için orada meyveler vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır. ﴿57﴾ Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selam" (vardır). ﴿58﴾³⁸

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetlere baktığımız zaman gördüğümüz manzara şudur: Cennet ehlinin ve cennetliklerin içinde bulunduğu müstesna durumun tasviri yapılmaktadır. Burada hâkim olan tema sevinç, mutluluk ve neşedir. Cennette eğlence meşguliyetleri yanında, gölgeliklerde şahane tahtlar üzerine kurulmuş vaziyette meyvelerle hoş vakitler geçirilirken, o esnada Rableri de onlara kendini gösteriyor ve sözlü selâm verip onların neşesine neşe katıyor. Manzara budur. Burada makam olarak Nihâvend'i seçebiliriz. Gerçi neşe ve mutluluk içinde gülme de olursa Uşşâk makamı kullanabiliriz ama bize ikramda bulunan bir hatırı sayılır kimsenin huzurunda sevinçli olduğumuz için kahrkaha atmamız. Ses volümü orta düzeydedir, hız orta seviyededir, yüz ifadeleri neşeli ve mutludur. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Nihâvend	Orta düzeyde	Orta seviyede	Neşeli ve mutlu

4- Allah'a ve Peygamberine iman etmeyen, haksızlık ve zulümde ısrar eden, inatçı ve kâfirlerin durumlarını ve onların Cehennemde nasıl azaba duçar olacaklarını imgeleyen ve tasvir eden âyetler.

Bu bölümdeki âyetlerin seslendirilmesinde hüznün vardır, pişmanlık vardır, endişe ve keder vardır. Bu âyetlerin kıraatinde güfte ağladığı gibi, hüznünlü olduğu gibi, makam da okuyucu da bunu yansıtmak durumundadır. Hâkka sûresinden şu âyetleri veriyoruz:

³⁸ Yâsîn Sûresi: 36/55-58.

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهٗ (٢٥) وَلَمْ أَدْر مَا حِسَابِيَهٗ (٢٦) يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ (٢٧) مَا
أَعْلَىٰ عَنِّي مَالِيَهٗ (٢٨) هَلْكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهٗ (٢٩) خُدُوهُ فَعُلُوهُ (٣٠) نَمْ الْجَحِيمَ صَلْوَةٌ (٣١) نَمْ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ
ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ (٣٢) إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ (٣٣) وَلَا يَخْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ (٣٤)

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Kitabı kendisine sol tarafından verilen ise şöyle der: "Keşke kitabım bana verilmeseydi." (25) "Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim." (26) "Keşke ölüm her şeyi bitirseydi." (27) "Malım bana hiçbir yarar sağlamadı." (28) "Saltanatım da yok olup gitti." (29) (Allah şöyle der:) "Onu yakalayıp bağlayın." (30) "Sonra onu cehenneme atın." (31) "Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu." (32) "Çünkü o, azamet sahibi Allah'a iman etmiyordu." (33) "Yoksulu doyurmaya teşvik etmiyordu." (34)³⁹

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetlere baktığımız zaman görülen manzara pişmanlık ve keşkellerle dolu bir konuşma ve yıkılmışlığın resmi ve peşinden de işkence ve Cehennem azabından görüntüler vardır. Biz de bir okuyucu olarak onun bu haline keşke demek zorunda kalıyoruz ve onun yaptıklarına üzüntümüzü her halimizle belirtiyoruz. Burada güfte durumundaki âyetler ağlıyor, makam Râhevi veya Hüzzâm ağlıyor, ses volümü kısık, okuma hızında bir tutukluk ve yavaşlık var, jest ve mimiklerde aşırı hüznün ve ağlama var. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Hüzzâm	kısık	Tutukluk ve yavaş	Aşırı hüznün ve ağlama

5- İman edenler ve doğruluk yanlısı olanların vaaz niteliğindeki sözleri ve insanlara tavsiyelerini ifade eden âyetler.

Öğüt niteliğindeki âyetlerin diğer âyetlerden okunuşları farklı olmalıdır. Nasihat daima güzel bir ses tonuyla yapılır. Öğütler hep muhatap okşayıcı bir tavırla, şefkat ve ilgi gösterilerek yapılır. Bununla ilgili Yâsîn sûresinden şu âyetleri verebiliriz:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (٢٠) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ (٢١) وَمَا
لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَالَّذِي تُرْجَعُونَ (٢٢) ءَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَنْ يَرِدَنَ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي سَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا
وَلَا يُنْقِذُونَّ (٢٣) إِيَّيْ إِذَا لَفِيَ ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٢٤) إِيَّيْ أَمَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونَّ (٢٥)

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

³⁹ Hâkka Sûresi: 69/25-34.

Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyun." (20) "Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir." (21) "Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca ona döndürüleceksiniz." (22) "Onu bırakıp da başka ilahlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar." (23) "O taktirde ben mutlaka açık bir sapıklık içinde olurum." (24) "Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!" (25)⁴⁰

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Yukarıda geçen âyetlere baktığımızda, şehrin dışından bir adam koşarak iman etmeyenlerin yanına geliyor ve oradaki insanlara nasihat ediyor, hazır yanınıza gelmiş olan bu Allah'ın elçilerine niye uymamakta ısrar ediyorsunuz, bu fırsatı kaçırmayın diye sözler söylüyor, kendini onlar yerine koyarak konuşup ikna etmek istiyor ama nafiye. Burada çok yoğun bir nasihat ve öğüt ortamı var. Burada güfte öğüt yağıdır, makam Segâh olursa o da tefekkür ve düşünmeye çağırıyor, ses volümü orta düzeyde, çünkü nasihat ediyor, okuma hızı orta düzeyin biraz üstünde, jest ve mimiklerde yalvarma, ikna etmeye çalışma ve yakarış tavrı var. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Segâh	Orta düzeyde	Orta düzeyin üstünde	Yalvarış ve yakarış modu

Bu konuya yine Yâsîn sûresinden öğüt ve nasihat ile ilgili bir tane daha örnek verebiliriz:

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

"Ey Âdemoğulları! Ben size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi?"

(60-61) "Andolsun, o sizden pek çok nesli saptırmıştı. Hiç düşünmüyor muydunuz?" (62)⁴¹

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

⁴⁰ Yâsîn Sûresi: 36/20-25.

⁴¹ Yâsîn Sûresi: 36/60-62.

Bu âyetlere baktığımızda daha önce uyarıldığı halde uyanmamış, aklını başına almamış ve sonuç itibarıyla de hüsrana uğrayan insan görüntüleri vardır. Onları anlatarak şimdikilere öğüt var, nasihat vardır. Aynen yukarıdaki örnekte olduğu gibi güfte öğüt yağdırıyor, makam Segâh olursa o da tefekkür ve düşünmeye çağırıyor, ses volümü orta düzeyde, çünkü nasihat ediyor, okuma hızı orta düzeyin biraz üstünde, jest ve mimiklerde yalvarma, ikna etmeye çalışma ve yakarış tavrı var. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Segâh	Orta düzeyde	Orta düzeyin üstünde	Yalvarış ve yakarış modu

6- Münâfıkların, kâfirlerin, hiylekâr ve sahtekârların inkâr sözlerini ve düşüncelerini anlatan âyetler.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîmde muhatabı ikna etmek için zaman zaman da kâfirlerin ve inançsızların sözlerinden, sahtekâr ve hiylekâr münâfıkların düşüncelerinden cümleler verir. Bunların okunuşunda dikkatli olmak gerekmektedir. İyi bir Kur'ân okuyucusu, makam, ses düzeyi, jest ve mimikler bakımından onların sözlerini ve uygulamalarını tasdikler duruma düşmekten sakınmalıdır. Seb'e sûresinden şu âyetlerin okunuşunu örnek verebiliriz.

وَإِذَا تَنَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانُوا يَعْبُدُ آبَاؤَكُمْ وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُّفْتَرَىٰ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Âyetlerimiz apaçık bir şekilde onlara okunduğunda, "Bu sadece, atalarınızın tapmakta olduğu şeylerden sizi alkoymak isteyen bir adamdır" dediler. Bir de, "Bu (Kur'an), uydurulmuş bir yalandır" dediler. Yine hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler, "Bu ancak apaçık bir büyüdür" dediler. (43)⁴²

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetlerde kâfirlerin inkâr sözleri ve inanmamak için inatlarında ısrar görülmektedir. Onların saçma sapan iddialarını ve sözlerini seslendirirken dikkat etmek gerekir. Her hâl ü kârda bir Kur'ân okuyucusunun ne okuduğundan haberi olması gerekir. Kâfirlerin sözlerini naklederken makamı neşeli duruma getirmek, ses volümünü yükseltmek, jest ve mimiklerde yanlış hareket ve tavırlar göstermek onları tasdik etmek anlamında olacağından, iyi bir Kur'ân okuyucusu bunlara

⁴² Seb'e Sûresi: 34/43.

dikkat etmek zorundadır. İnkârcıların bu sözleri üzerinde mümkün olduğu kadar fazla nağme ve makam göstermeden, düz bir şekilde, ses volümü iyice kısılarak, süratli bir şekilde okunur ve jest ve mimiklerle de bunlar kınanıyormuş tavrına girilir. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Yok	İyice kısık	Hızlı bir şekilde	Kınama ve beğenmeme tavrı

7- İslâm'ın yüceliğini, Müslümanların üstünlüğünü, Hak'tan yana olanların mutluluğunu yansıtan âyetler.

Bu âyetlerde İslâm'ın yüceliğini göstermek, üstünlüğünü ortaya koymak için güfteye giren âyetlerin ifade ettiği anlamlara uygun makam, ses volümü, okuyuş hızı ve okuyucunun bu üstünlüğü gösterecek jest ve mimikleri dâhil edilir. Ra'd sûresinden şu âyetleri örnek olarak ele almak istiyoruz.

الْمَرَاتِلُ الْآيَاتِ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رِوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رِوَجِّينَ أَنْتَبِينَ يَخْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Elif Lâm Mîm Râ. İşte bunlar Kitabın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar. (1) Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi (hakkıyla) düzenler, yürütür, âyetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağımıza kesin olarak inanasınız. (2) O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır. (3)⁴³

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetleri incelediğimiz zaman insanlara hidâyet yolunu açan Rabbimiz bir yandan da yaptığı işlerin büyüklüğünü hatırlatarak kendi azametine ve yüceliğine dikkat çekiyor. Bu arada insanlara vermiş olduğu nimetleri hatırlatarak nankörlük

⁴³ Ra'd Sûresi: 13/1-3.

yapmamalarını istiyor. Buradaki güç ve kuvveti yansıtmaya açısından Bûselik makamı uygun olur diye düşünüyoruz. Ses volümü çok güçlü ve iyice açık, okuyuş hızı tane tane ve oldukça yavaş, jest ve mimiklerde de tefekkür ve hayranlık hali görülmelidir. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Bûselik	Güçlü iyice açık	Oldukça yavaş	Tefekkür ve hayranlık hali

8- Dua ve yakarış bildiren, tevazudan ve mütevazilikten bahseden âyetler.

Bu âyetlerin yapısı da diğer âyetlerden farklıdır. Dua ve yakarış kulluğun tam kendini ortaya koyduğu durumlardır. İnsanların Allah'a nasıl yalvarmalarını ve dua etmeleri gerektiğini öğreten âyetlerdir. Dua ile ilgili âyetler de Kur'ân-ı Kerîmde çoktur. Âl-i İmrân sûresinden şu âyetleri örnek olarak verebiliriz.

الَّذِينَ يَذُكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلُ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَإِنَّا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا نَحْزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Onlar ayakta, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. "Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru" derler. ﴿191﴾ "Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan onu rezil etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur." ﴿192﴾ "Rabbimiz! Biz, 'Rabbimize iman edin' diye imana çağıran bir davetçi işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al." ﴿193﴾ "Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığı ile bize vadettiklerini ver bize. Kıyamet günü bizi rezil etme. Şüphesiz sen, vadinden dönmezsün." ﴿194﴾⁴⁴

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu âyetlerin meâllerine dikkat ettiğimiz zaman Mü'minlerin her hâl ü kârda Allah'ı zikrettiklerinden haber verirken bir de nasıl dua ettiklerini ve etmeleri gerektiğini öğreten yakarış cümlelerini görüyoruz. Bu yalvarış ve yakarışa tevazu yaraşır diyor ve Hicâz makamıyla okuyoruz. Çok bağırmanıza gerek yok Rabbimiz bizi duyuyor

⁴⁴ Âl-i İmrân Sûresi: 3/191-194.

diye orta ses volüm ile orta bir hızla okuyoruz, okurken jest ve mimiklerimizle yakarış ve isteme pozisyonuna geçiyoruz. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Hicâz	Orta derecede	Orta hızda	Dua ve yalvarma pozisyonu

9- Akıllı, sabırlı, dirayetli, dayanıklı, güçlü, azimli ve kararlı olmayı bildiren âyetler.

Bu gruptaki âyetlerin de daha başka bir şekilde okunması gerekmektedir. Bunda cesaret hâkim unsurdur. Buna Kâfirûn sûresini örnek verebiliriz.

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

De ki: "Ey Kâfirler!" (1) "Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem." (2) "Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz." (3) "Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim." (4) "Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz." (5) "Sizin dininiz size, benim dinim de banadır." (6)⁴⁵

29

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu sûreye ve içindeki âyetlere bakınca hâkim olan temâ İslâm düşmanlarına meydan okuma ve onlara müdâne etmediğini bildirmedi. Bu bir cesaret işidir. Onun için makamlardan cesaret veren makam olarak Nevâ'yı seçiyoruz, gücümüzü gösterecek şekilde güçlü bir sesle ve sözleri de acele etmeden tane tane okuyarak, kendinden emin ve göğüs gergin olarak okuma tavrı gösteriyoruz. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Nevâ	Güçlü bir ses	Yavaş ve tane tane	Emin ve güvenli

⁴⁵ Kâfirûn Sûresi: 109/1-6.

10-Allah ile Peygamberi arasında şifre olan ve mânâları sadece Allah ve Elçisi tarafından bilinen âyetler.

Bu harflerde ve âyetlerde kastedilen nedir bunlar bize açık değil ama Allah ve Resûlü arasında ciddi bir iletişim şifreleri olduğu muhakkaktır. Meryem sûresinden şu âyetleri veriyoruz.

كَهْلِيْعَصِّ (۱) ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا (۲) اِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا (۳)

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd. (۱) Bu, Rabbinin, Zekeriya kuluna olan merhametinin anılmasıdır. (۲) Hani o Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı. (۳)⁴⁶

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Bu sûrede baştaki harfler dışındaki Arapça sözler anlaşılıyor. Ancak bu harflerden maksat nedir bu bilinmiyor. Bu sebeple tefsirciler bu harflerin mânâsını Allah ve Resûlü bilir demişlerdir. Bu harflerin tecvid kurallarına uygun olarak okunması gerekir. Okuyucu eûzü besmeleye hangi ses tonu ile başlamışsa, bu harfler üzerinde dalgalandırma veya nağmelerde yoğunlaşma olmaksızın biraz daha konuşma sitiline yakın bir tarzda bunları okur. İletişimin özel bir makamı ve nağmesi yoktur ama düz konuşma da bir mûsikîdir bunu unutmamak lâzımdır. Ses volümü güçlü, harfler tane tane olacak şekilde, jest ve mimikler de gayet ciddi ve vakur olmalıdır. Bunu tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
-	Güçlü bir ses	Yavaş ve tane tane	Ciddi ve vakûr

Buraya kadar olan örneklemelerimizi daha da çoğaltmamız mümkündür. Biz bu çalışmamızda Kur'ânı notayla besteleme gibi bir yanlışlığa çalışmıyoruz. Bu mübârek kelâmın daha iştihakla ve şevkle dinlenmesi ve öğrenilmesi için alternatifler sunmaya çalışıyoruz. Bütün bu örneklemelerden sonra asıl ulaşılmaya çalıştığımız düşüncelerimizi sunacağız.

11- Emir ve yasak bildiren âyetler.

Emir ve yasak bildiren âyetlerin de okunuşunda dikkat edilecek hususlar vardır. Bunlar üzerinde uygulanacak makam, ses tonu, jest ve mimiklerin de bu ciddiyete uygun olması gerekmektedir. Mâide sûresinden şu âyetleri örnek verebiliriz.

⁴⁶ Meryem Sûresi: 19/1-3.

| Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin İfade Ettiği Anlamalara Göre Seslendirilmesi ve Makamlı Okunması Konusunda Bir Örnek |

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا إِنَّمَا عَلَيَّ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Ey iman edenler! (Aklî örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz. (90) Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz? (91) Öyleyse Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının. Şayet yüz çevirirseniz bilmiş olun ki elçimize düşen sadece apaçık tebliğdir. (92)⁴⁷

Uygun Makam seçimi ile ilgili kanaat:

Buradaki âyetleri incelediğimiz zaman bir haramdan sakındırıldığına dair Cenâb-ı Hakk'ın emrettiğini görüyoruz. Bir işin yapılmasını veya yapılmamasını emretmek işin ciddiyetini ve önemini belirtmek için yeterlidir. O halde ciddi olan bir güfteye Rast gibi ciddi bir makam tayin edersek uygun düşer diye düşünüyoruz. Güfte olarak okunacak âyetler emir olduğu için iyi duyurulması açısından ses volümünün iyice açık ve güçlü olması gerekir. Yanlış veya eksik anlaşılmasına sebebiyet vermemek için tane tane ve yavaş okumak uygun olur. Okuyucunun jest ve mimikleri de gayet ciddi ve vakûr olmalıdır diye karar veriyoruz. Bunu da tablo haline getirirsek şöyle olur:

Makam	Ses Volüm	Okuma Hızı	Okuyucu jest ve mimikleri
Rast	Güçlü bir ses	Yavaş ve tane tane	Ciddi ve vakûr

Kur'an-ı Kerim âyetlerinin anlamlarına göre seslendirilmesi konusundaki yaptığımız örneklemeleri burada bitirmiş oluyoruz. Makamların herkes üzerinde her zamanda aynı etkiyi söylememiz mümkün değildir. Ayrıca karakter olarak makamlara atfedilen bu özellikler de kesin birer kural değildir. Türk-İslâm mûsikî üstatları tarafından yüzyıllar boyu uygulanmış ve denemeler sonucu bu kanaatlere varılmıştır. Burada asıl olan müntesibi olmakla şeref duyduğumuz İslâm'ın Yüce Kitabı Kur'anın güzel okunması ve dinleyenlerin ona rağbet etmesidir. Bunları kısaca belirttikten sonra, bir sonuca gidiyoruz.

⁴⁷ Mâide sûresi: 5/90-92.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîmin ifade ettiği anlamlara göre makamlarının seçilmesi ve uygun ses tonuyla seslendirilmesi meselesi gerçekten çok önemli bir konudur. Bizim din görevlilerimiz, bestekârlığın en zoru olan irticâli beste yapmak suretiyle Kur'ânı okumaktadır. Böyle ulvi bir görevi yapan kardeşlerimizin ihlâs durumuna göre de Cenâb-ı Hakk'ın yardımını ve inâyetini gördükleri de muhakkaktır. Ancak bir aşır okurken veya bir takım âyetleri seslendirirken nelerle karşılaşabileceğimizi hatırımızdan çıkarmamak durumundayız.

Örneklemlerde görüldüğü üzere âyetlerin ifade ettiği anlamlar çok farklı olunca, elbette ki bunların seslendirilmesinde kullanılacak makam, ses tonu, ses yüksekliği (volüm) ve okuyucunun jest ve mimikleri de farklı olacaktır. Mükâfat âyetini de azap âyetini de aynı ses tonuyla ve makamla okuyan, hatta jest ve mimikleriyle farklılık göstermeyen bir okuyucu bu önemli görevi bilmiyor demektir.

Bir Kur'ân okuyucusu, kıraatiyle insanlara Kur'ânı sevdirebilir, nefret de ettirebilir. Güzel ve yerinde okuduğu zaman iltifat gördüğü ve insanların duasını kazandığı gibi, gereği gibi okumayıp, özen göstermediği zaman da vebal alacağını bilmelidir. Çirkin ve bed bir sesle okunan Kur'ân, cemaat tarafından dinlenmezse bunun vebali okuyandır. O, istediği kadar sevap kazanma peşinde olsun, şayet okuyuşu insanları Kur'ândan soğutuyorsa, onun iyi niyetinin işe yaradığını kimse söyleyemez.

Biz bu çalışmamızda âyetlerin ifade ettiği anlamlara göre seslendirilmesini göstermeye çalışırken din görevlilerimizin dikkatini ses eğitimine çekiyoruz. Kur'ân demek güzel ses demektir. Ezân demek eğitilmiş kaliteli ses ve okuyuş demektir ve böyle olmalıdır. Eğitimsiz ve güzel olmayan seslerle böyle mübârek formları okumaya kalkanlar, İslâm dinine iyilik yapmış olamazlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrine ve sünnetine uymamış olurlar.

Bu alanda ilk defa böyle bir konuya teşebbüs ederken, bir defa daha açıkça belirtelim ki biz Kur'ân'ın bestelenmesine teşebbüs etmek gibi bir işe girişmiyoruz, bu doğru bir işlem değil ve zaten böyle bir şey de yapılamaz. Bundan birkaç yıl önce alan ile ilgisi olmayan bir müzisyenin, bazı âyet meâllerini bestelemeye kalkması gayreti de çok anlamsız ve yersiz bir uygulama olarak kalmıştır. Kâğıt üzerinde bir bestesini yapmak ve yeri gelince de -İstiklâl Marşında uygulandığı şekilde- sözlerinin okunmadığı yerde bestesinin çalınması gibi bir Kur'ân bestesi de Kur'ân olmaz.

Din görevlisi kardeşlerimizin bu anlatılan hususları göz önünde bulundurarak, her hangi bir yerde okuyacakları aşirler için bir plân yapıp, nerede giriş, nerede gelişme yani meyân ve nerede de sonuç yani bitiş yapacaklarını, nerelerde hangi makamdan hangi makama geçiş yapacaklarının hesabını yaparlarsa daha güzel ve kabul gören bir okuyuş sergileyeceklerdir. Bu türden çalışmaların artmasıyla da Kur'ân okuyuşlarında bir ilerleme kaydedileceği ve daha çok dinleneceği, böylece neler ifade ettiği konusunda da insanların ilgisini çekeceği muhakkaktır.

| Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin İfade Ettiği Anlamlara Göre Seslendirilmesi ve
Makamlı Okunması Konusunda Bir Örnek |

Daha önce böyle bir çalışmanın yapılmadığını görerek, elimizde de yeterli kaynak olmadığı halde bir İlâhiyatçı, Kur'ân okuyucusu hâfız ve mûsikî hocası olarak böyle işe tevessül etmiş bulunuyoruz. Amelimizin makbul olmasını diliyoruz. Hep birlikte o Yüce Kitaba hizmet etmeliyiz. Sonuç itibariyle de “Kur'ân Mekke'de nâzil oldu, İstanbul'da yazıldı ve okundu”⁴⁸ sözü gerçekleşmiş olacaktır.

⁴⁸ Bu sözün aslı: “Kur'ân Mekke'de nâzil oldu, İstanbul'da yazıldı ve Kahire'de okundu” şeklindeydi.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Bayram; “Bazı Âyet ve Hadisler Doğrultusunda İslâm Açısından Mûsiki Sanatının Değerlendirilmesi”, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl.1999, Cilt XXXIX, s. 379-392.
- AKDOĞAN, Bayram; “Fethullah Şîrvânî’ye Göre Makamların Tesirleri ve İcra Edileceği Vakitler”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl. 2009, Cilt 48, Sayı 1, s. 77-83.
- AKDOĞAN, Bayram; “Fıkıh Mezheplerine Göre Müzik Sanatı, Müzik Âleti Ve Müzisyenler”, Journal of Islamic Research Yıl 4, Sayı 1, 1 Mayıs 2011, Sayfa 195-205.
- AKDOĞAN, Bayram; “İslâm’da Mûsikinin Hükümü Konusunda İleri Sürülen Âyet ve Hadislerin Tahlili”, Harran Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 14, Sayı 22, Temmuz-Aralık 2009, s. 109-136.
- AKDOĞAN, Bayram; *Fethullah Şîrvânî ve Mûsikî Risâlesi Mecelletun Fî’l-Mûsîka*, Ankara, 2009.
- AKDOĞAN, Bayram; “Din Görevlilerine Mûsikî Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metod”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: XLIII, Sayı: 2, Yıl: 2002, s. 315-353.
- AKDOĞAN, Bayram; *Örneklerle Türk Mûsikisinde Formlar*, Bilge Ajans ve Matbaası, Ankara, 2010.
- 34 EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, c. I-IV, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, Tsz.
- ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman b. el-Fadl, *Sünen-i Dârimî*, c. I-II, Beyrut, Tsz.
- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu Buhârî*, El-Mektebetü’l-İslâmî, Mehmed Özdemir, (8 cüz), İstanbul 1979.
- el-HİREVÎ, Ebû İsmâil Abdillâh b. Muhammed b. Ali el-Ensârî, *Zemmü’l-Kelâmi ve Ehlihi*, Tahkîk: Abdurrahman Abdü’l-Azîz eş-Şibl, Neşr: Mektebetü’l-Ulûmi ve’l-Hikemi, 1. Bsk, c. I-V, Medine, 1418/1998.
- İBN KESÎR, İmâmuddin Ebu’l-Fidâ İsmâil, *Kur’ân’ın Fazîletleri*, Terc. Mehmed Sofuoğlu Türdav Basım, İstanbul, 1978.
- İBN MÂCE, (Ebû Abdillâh) Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, M.F.A. Baki Neşri, Beyrut 1975.
- İBN MÂCE, (Ebû Abdillâh) Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, M.F.A. Baki Neşri, Beyrut 1975.
- KARAÇAM, İsmâil; *Kur’ân-ı Kerîm’in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980.
- KARAÇAM, İsmâil; *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kıraati*, Nedve Yayınları, Konya, 1974.
- MÜSLİM, Ebu’l-Hüseyn b. El-Haccâc; *Sahîhu Müslim*, c. I-V, Beyrut, Tarihsiz.

- ÖZKAN, İsmail Hakkı; *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul 1976.
- ŞİRVÂNÎ, Fethullah; *Mecelletun fi'l-Mûsîka*, Topkapı Sarayı, III. Ahmed Kısmı, No: 3449.
- UZ, Kâzım; *Mûsikî Istılahatı*, Gültekin Oransay tarafından düzeltilmiş yeni basım, Küğ Yayını, Ankara 1964.
- EL-URMEVÎ, Safıyyu'd-Dîn Abdu'l-Mu'min el-Bağdâdî; *Kitâbu'l-Edvâr*, Şerh ve Tahkîk: Hâşim Muhammed er-Receb, Bağdat 1980.
- YILDIRIM, Suat; "Kur'an'ın İ'câzı ve Üslûbu", TDV. (1-44...) İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Ankara, 1988, 2013..., c. 26, s. 396.